

OLVASÓNAPLÓ

EGY BONYOLULT ÉLETMŰ MEGÉRTETÉSE

RÓNAY LÁSZLÓ: *Kosztolányi Dezső*.
Gondolat, Budapest, 1977.

Irodalomszerető utódjainknak nehéz lesz majd megmagyarázni, hogy Kosztolányiról, a huszadik századi magyar irodalom nagy írójáról, akinek nagysága a vájt fülű céhbelit és az egyszerű olvasót is meg tudta hódítani, s aki a népszerűség apályai, dagályai közepette is folyamatosan fogva tudta tartani olvasóit, máig sincs átfogó és alapos monográfia. Anynyira nem volt szinte napjainkig, hogy aki közelebbről ismerte ezt a sokszínű, sokrétű életművet, maga volt kénytelen a mai szempontjai szerint legalább képzeletben megírni ezt a hiányzó könyvet. A készülődés jeleit hosszú évek óta észleltük, de akik ígérték, mindeddig adások maradtak az átfogó pályaképpel. Aztán kiderült, hogy ahonnan nem vártuk, onnan érkezett. Rónay László nem készülődött egy évtizedig, de a Gondolat kiadásában megjelent háromszáz oldalas kötete így is évtizednyi munka eredményeit fogja össze, s a maga nemében az első ilyen összefoglaló Kosztolányiról.

A „maga nemében” azt jelenti, hogy ismeretterjesztő munka ez, de eszünkben sincs ezzel a besorolással a benne rejlő tudományosságot alábecsülni. Előzményei, bármily gazdag is a Kosztolányi-irodalom, a népszerűsítéshez szükséges kiegészítő koncepciót bizony nem kínálták tálcán. Rónay Lászlónak ezért meg kellett küzdenie. Adódtak más elintézetlen teendői is, nem is könnyűek.

Legszembetűnőbb nehézség a műfajok sokasága, az, hogy Kosztolányi szinte minden műnemben: a lírában, a prózában, az esszéiben és a publicisztikában is elsőrendűt alkotott. Elsőrendű művek sokaságát. A kutatót, aki az életmű egészéről akar írni, ez a sokféleség igen sokfelé vonzza. A lírának például a pályán belüli összefüggések mellett van egy poétikai összefüggése is, mely a líra alakulásának egyetemes, illetve magyar folyamata felé vonja a figyelmet, s ugyanígy a regény alakulása is a sajátos poétikai kérdések sokaságát rejti magában. Aztán a publicisztika! Az sem egyszerű újságírás, nagyon is Kosztolányira valló műformákban valósul meg, s ezeket a sajátosságokat nemcsak a költő, de a korföladatok felől is kell vizsgálnia annak, aki érvényeset akar mondani.

Más természetű, de hasonlóan nehéz kérdéseket vet föl Kosztolányi esztétikája és írói, emberi etikája. Erről írt cikkeinek, nyilatkozatainak és a műveiben formát öltő esztétikumnak a kapcsolata. A megfelelések és a különbözőségek. Nem lehet véletlen, hogy ennek a sok buktatót rejtő föladatnak egy fiatal kutató, Rónay László vágott neki és néz szembe mindazzal a kérdéssel, mely a Kosztolányi-irodalmat évek óta foglalkoztatja. Föladatához híven hasznosítja is a Kosztolányi-irodalom sok eredményét, s módszerül is a hagyományos, de a téma sokrétősége folytán korántsem könnyű fejlődésrajzot választotta. Ami azt jelenti, hogy a pálya alakulásának folyamata szerint kerít sort az életrajzi, irodalomtörténeti adatok, valamint a művekről szóló jellemzések közlésére. Hogy milyen sikerrel oldja meg föladatát, az majd a könyv részletes áttekintése után meggyőzően összegezhető. A részletek áttekintésére nemcsak ezért van szükségünk, a témával való régi kapcsolatunk is csábít erre. Várván erre a könyvre, túl sok erőt és időt kellett a Kosztolányi-műnek szentelnünk,

s eközben sok részletkérdést is át kellett gondolnunk. A már említett képzeletbeli monográfiát tehát letagadnunk sem lehetne. De Rónay Lászlót sem tekinthetjük pusztá kísérletnek, annál gondosabb munka. Gondos, de nem annyira szuverén, hogy vele szembeülve, a margójára föl ne vázolhatnók az olvasása közben támadt gondolatainkat. Vitatkozva is az együttgondolkodás örömeivel és megbecsülésével tehetjük ezt.

Az első fejezet, *Az öneszmélés évei* a tömörítés alig megoldható feladatát róta a szerzőre. A költő születésétől *A szegény kisgyermek panasza*-ig, tehát 1909—10-ig kíséri a felnövekvés folyamatát. S hozzá minden fontos adatot, kapcsolatot, a költő kialakulásában részes hatások mindegyikét számba veszi. Előadása nyugodt és folyamatos, nem tükrözi tehát az erőfeszítést, amelybe a rengeteg adat, vonatkozás folyamattá szerkesztése került. Ez azért lehetséges, mert Rónay László itt még annyira kialakulatlanok véli Kosztolányi egyéniségét, a műveltségfőhalmozás mo­hóságát olyan szeszélyesnek, hogy a tájékozódásban valami mélyebb törvényt, a főhalmozásban valami mélyebb értelmet nemigen föltételez. Ezzel megóvjá magát a mesterséges konstrukciókkal járó kényszerektől, de nehéz volna megmondani, melyik az a szál, amely — központi jelen­tségüvé avatva — a tarka színeknek gerincet adhatna. E helyett azokra a részletekre térnénk inkább, amelyekben biztosabbak vagyunk.

A könyv a gyerekkor, a családi környezet rajzával kezdődik. Talán nem kell magyaráznunk, miért olvastuk fokozott figyelemmel ezeket a lapokat. Rónay László itt elsősorban Kosztolányiné könyvének vonatkozó részeit használta föl, s természetesen az író művészi portréit, verseit szüleiéről, nagyszüleiéről és korai újságcikkeit. A „bölcső”-nek ezt a részét könyve nyomán jól el is képzelheti az olvasó. Jó érzékkel bontja föl a művé szilárdult anyagot, s elemeit könnyedén illeszti a maga rajzolta képbe. Forrásai természetesen eredményeire is kihatnak, a „bölcső” a családi emlékezet és a költő emlékezete szerint alakul. Így sem érdek­telen, de óhatatlanul szűkösebb a valóságosnál. Alszerénység és tudomány­ellenes képmutatás lenne, ha nem jeleznénk, hogy mikor ennek a „böl­cső”-nek, a Kosztolányit, Csáth Gézáat fölnevelő közegnek a tényeit ku­lattuk, abban a reményben tettük, hogy itt, a század eleji Szabadkán sajátos föltételeknek kellett főhalmozódnuk. Talán a város, talán a gim­názium, az utóbbi tanárai, vagy mindez együtt. Kár, hogy Rónay László, aki nyitott és figyelmes szakember, ezzel nem számolt. Hogy a városról szava sincs. Nem számolt az önképzőköri szereplés, a Csáth Gézával és öccsével folytatott korai levelezés dokumentumaival sem, pedig ezek ter­mészetesebb mivoltában láttatják a más megnyilvánulásaiban kissé szin­padias ifjút. Ismervén egy ilyen könyv terjedelmi korlátait, elhallgatnánk ezt a hiányérzetet, ha nem olvasnánk ugyanebben a fejezetben az egyik Esti-novella idevágó részletét arról, hogy talán éppígy gyönyörködött Kosz­tolányi is a táj szépségében. (10.) Talán igen, de egy kései műalkotás erő­sen átképzett adatainál szerencsésebb lett volna eredeti adatokat föl­használni. Ha már vannak.

Bizonytalanabbak vagyunk annak megítélésében, amit szerzőnk Kosz­tolányi és Ady ekkori kapcsolatáról előad. A Babbitshoz írt levél Adyt ócsároló szavai ismeretese­sek, az is igaz, hogy viszonyuk később sem volt túl barátságos — a háború éveit kivéve —, de mikor már Kosztolányi is a Budapesti Naplónál dolgozott, az együttműködés bizonyos föltételei mégiscsak kialakulhattak. Az ekkori újságcikkek Kosztolányija igen sok ponton azonosul a Budapesti Napló radikális demokratizmusával, s ez nemcsak az Adyhoz való viszony miatt fontos, hanem Kosztolányi és a polgári radikalizmus későbbi érintkezései miatt is. Nem hisszük tehát, hogy az alkotói erkölcs dolgában Kosztolányi ekkor annyira elütrött volna szövetségeseitől. A homo aestheticus csírái ekkor még egy cselekvő huma­nizmusnak alárendelten szunnyadnak. Mert bizonyos eszmei normák azért akkor is voltak, a Budapesti Naplóban is, s Kosztolányi még nem volt olyan nagy tekintély, hogy ezek ellenében lehessen belső munkatárs. Hogy „Ady helyére” ment volna, mint akkori levelében írta, amit Rónay László is elhisz, ezt *Ady a műhelyben* című könyvében Lengyel Géza rég he­lyesbítette. (297—304.)

Itt kell jelezni: Rónay László viszonya témájához nem kultikus jellegű. Megírja például — igen meggyőzően —, hogy Kosztolányi nem volt túl alapos olvasó és filozófiai tanulmányaiban sem mélyült el annyira, amilyen izgalommal írt róluk. Beszél a pózokról, a század végi konvenciók hatásáról. Úgyannyira, hogy a *Négy fal között* című Kosztolányi-kötet anyagát nem is kezeli igazi költészetnek kijáró figyelemmel. Szigorát indokoltnak érezzük, a témák felől nem is igen tudnánk ellentétet tenni. A nyelv felől azonban igen. Az a vívmány, amelyet modern színesztézia néven ismerünk, már ebben a kötetben is uralja némelyik vers stílusát, például *A bal latorét* is. De a *Magyar szonettekben* észlelhető nyelvi feszültség, a látvány kiképzésének drámai jellege, s mind ebben az affektivitás sajátos természete bizony túlmutat a konvención. Nem véletlenül aratott velük akkora sikert. Hogy Négyesy konzervativizmusa hatott volna rájuk, ezt Rónay sem állítja határozottan, hiszen tud a szecesszió rokonvonásairól, Lechnerék, a fiatal Bartók és Kodály nemzeti inspirációjáról. Komlós Aladár *Vereckétől Dévényig* című tanulmánya után ezt a század eleji gomolygást s benne modernség és magyarság viszonyát már sokkal differenciáltabban is láthatjuk, mint mikor az *Új versek* Adyja és a *Volgai lovas* polarításában képzeltük el modernség és magyarság ellentétét. Hogy Kosztolányi Arany János és Szabó Dezső népszemléletét gyúrná egybe *A magyar paraszt* című versében, melyet későbbi köteteibe is fölvet, ez inkább az összetevők népszerűsítő jellemzése, mint genezisük megnevezése. De hát erről a vonatkozó tanulmányok többet tudnak. Elég itt az első strófát idéznünk, hogy kitűnjön, milyen impreszionista finomságú kép, milyen ambivalens sugallmú hangulat készíti itt elő a Rudnayék felé mutató látomást:

*Csak akkor látod őt, ha szürke éjjel
szárguld tovább a gőzvasút veled,
s a hajnal mérgező lehelletével
leng tejszínűn az alvó táj felett.*

A kibontakozó látomás „bús” parasztistene aztán csakugyan dagályos képződmény, de a parasztban az úri méltóságot, a parasztleányok „hercegnői derekát” Kosztolányi később is úgy csodálta (*Életre-halálra*), mint-ha Szabó Dezsőt nem is ismerte volna. Nem valószínű tehát, hogy mikor Ady „úri” gesztusait méltatja, csak gúnyolódik. A maga úri őseit is — írja Rónay László is — gyakran emlegette büszke önértettel. De túl ezen: 1907-ben és utána jó húsz évig Kosztolányi nemigen gúnyolta Adyt.

Félrevezetnénk azonban az olvasót, ha nem hangsúlyoznánk, hogy túl a magyarságélményen, Rónay látja és tudatosítja az ifjú Kosztolányi tájékozódásának több korszerű irányát, eredményét. Kivált a sivár valóság ellenében a lélek titkaihoz való fordulás, valamint a dolgok lényegének kifejezésére ösztönző rilkei hatás hangsúlyozását véljük fontosnak és meggyőzőnek.

A második fejezet (*Úton a lélek mélye felé*) a lélek titkai iránti érdeklődés előbb már megjelölt tendenciáját kíséri nyomon, amint az első nagy jelentőségű eredményt, *A szegény kisgyermek panaszeit* megtermi. Ez a fejezet a világháborúig kíséri a pályát, számba veszi tehát a *Kártya*, az *Őszi koncert* című versciklusokat, a *Mágia* című kötetet és a *Bolondok* című gyűjtemény novelláit is. A *Modern költők* című nevezetes antológia ideje ez, s Rónaynak gondja is van rá, hogy a világirodalmi hatások, a modernség elmélyülésének tényeire figyelmeztessen. A korábban észlelhető sokféleség és a sok irányú érdeklődés itt már súlyponthoz jut, a költő szuverén hangja és költői világa kialakul. Összhangban a Kosztolányi-irodalom legmeggyőzőbb eredményeivel, Rónay László is meg tudja mutatni e híres ciklus líraiságának újszerűségét, rétegezetttségét és adekvát jellegét. Kivált a Karinthy által fölsímt jelentésség, a „dolgok jelentőségében” való hit, ennek kifejezése képben, tónusban, vagysis a szimbolizmus sajátos megvalósulása érdemel itt figyelmet, s természetesen a gyermeki szemlélet mint a sajátos költői látásmód objektívalódá-

sának eszköze. Rónay László ezeket a fölismeréseket igen érdekesen értelmezi, amikor a kisgyermekben a költői alkat egy mélyen rejlő tulajdonságát ismeri föl, s elválasztja azt a „felnőtt”-től. (49.) „A »szegény kisgyermek« is kiesik néha szerepéből, s ilyenkor nagyon sokat elárul magáról, a költőről, azokról a problémákról, melyek talán leginkább foglalkoztatták...” (51.) Az újabb Kosztolányi-irodalom szerint a ciklus leggyermekibb darabjaiban is jelen vannak a felnőtt férfi gondjai, Kosztolányi egész közérzete. A szerepet nagyon is adekvát kifejezési formaként értelmezve a „kizökkenést” korántsem értékeli többletként. Rónay nem veszi át a mai poétika szerep-fogalmát, s ezzel későbbi Kosztolányi-művekkel szemben is megnehezíti saját dolgát. Elég itt Kelemen Péter A *csoda mélységei és határai* című tanulmányára emlékeztetnünk (ItK, 1975. 2. sz.), hogy kitűnjön, mit nyerhet a stílus az egyéniséget és a korérzést egymásba oldva kifejező szerep révén, s az aláaknázott csoda kifejezésének sikerében ez a szerep milyen fontos tényező. Efelől talán a ciklus egy-egy szebb darabjának természetéhez is közelebb lehet jutni. Rónay ennek híján a pusztá információkat ágyazza — elég gyakran — egy szónoki grammatika medrébe, mintha valami tilalmas igazság mellett érvelne: „Nem Kosztolányi legsajátabb és legsúlyosabb vívódásainak megfogalmazása-e ez a két sor: »mert néma gyermek minden kismagyar, | s a Nagyvilág nem érti a szavát? Nem ennek a nyomasztónak érzett problémának a súlya s a megoldás vágya készítette-e később az érett író, hogy a nyelv művelő mozgalom vezéregyénisége legyen (...)? Nem a maga legsajátabb vallomása-e a *Lánc, lánc, eszterlánc* szívet szorító negyvennyolc sora (...)?» (51.) De az — gondoljuk a szerzővel együtt —, a *Mostan színes tintákról álmodom* és a többi szerepvers azonban épp ennyire sajátosak, sőt líraiságuk természetesebb, színesebb, szervezesebb is, mint a *Lánc, lánc, eszterlánc*.

A *szegény kisgyermek panaszai* után, ahogy a költői szint alább száll, a művek jelentősége, súlya gyöngül, Rónay jó érzékkel szűkíti a nekik szánt teret, egy-egy vonást emel ki, egy-egy novellát, s inkább a világkép alakulásának, a költő helyzetének leírására összpontosít. Eközben érzékenyen figyel a szemlélet lassú átalakulásának jeleit: a valóság fokozódását, az emberek iránti érdeklődés elmélyülését, s a novellaszerkesztésben az összetevők — a lebegés, a valóság és az ironia — viszonyát. Ellenpontosítottnak nevezi a szerkesztést, mely ezeket az elemeket, szólamokat összefogja, s kevés szóval is találóan jellemzi a nevetéses és tragikus tartalmak összeforrását az *Appendicitis* című novellában. (Csak mellékesen jegyzem itt meg, hogy később Kosztolányi *Vakbélgyulladásra* változtatta e novella címét, s nem világos, miért ragaszkodik Rónay az eredetihez. S az sem, hogy amikor Kosztolányi rímeiről beszél, azok tisztaságáról, miért hiszi ezekhez képest a legnagyobb remeklést is „tisztátalan”-nak. A tiszta rím verstani neve egy rímfajtának, ami a szövegben lehet jó is, rossz is, de tisztátalan rímfajta nincs, ez már minőség.)

A *Világháború és forradalmak* című fejezet különösen nehéz próba elé állította Rónay Lászlót. A pálya alakulásának rajzában itt a legnehezebb a politikai magatartás és a költői fejlődés fonalait együtt gombolyítani. Mivelhogy mindkettő igen kényes és határozott színekkel ütközik ki. Szerzőnk ennek tudatában súlypontokat képezve fölálta beszél a magatartás politikai és esztétikai fejleményeiről. Van egy összekötő, közös alapként kezelhető kategóriája is: az esztétamagatartás. Ennek, ahogy Rónay László írja, „Az esztétizáló világképnek szinte szükségszerű velejárója a politikai amoralitás”. (93.) Máshol a fölszínesség, az ingatlóság, a szalmaláng-hajlamok gyűjtőfogalma az „esztétizáló világkép”. Rónay ezzel magyarázza Kosztolányi háborús cikkeit, bizonyos fokú részvételét a forradalmakban, s utána az ellenforradalmi szereplés kiábrándító tényeit. Heller Agnes koncepcióját teszi tehát magáévá azzal a nagyon lényeges eltéréssel, hogy a szépíró gyöngeségeit s ezt az esztétakönnyelműséget nem hozza közös nevezőre. Érdem is lehetne ez, hiszen szabad kezét biztosít magának az értékek megbecsülő munkájához, de kétségeket is tá-

maszt a személyiség egységét illetően. Elképzeléseink és tudomásunk szerint Kosztolányi nem volt annyira apolitikus, s ha politikai vonzalmait differenciáltabban jellemeznénk, s persze az eseményeket, akkor állásfoglalásainak belső logikája is meggyőzőbben tárulhatna föl. S így sajátos mivoltában, Juhász Gyulától és Babits Mihálytól is elütő vonásai felől láthatnánk őt. E nélkül azonban óhatatlanul összerosódnak, s van úgy, hogy a párhuzam Móriczra és Juhászra nézve hátrányos.

Nagyobb gond, hogy költőnk humanizmusa, részvéte a szenvedők iránt, őszinte békevágya és a háborús szolgálat miként fértek össze. Azt hiszem, humanizmusának alapja felől lehetne megnyugtató eredményekhez jutni. Abban a szkepticizmus lehet az a tartalom, mely erény és gyöngegség megértésében kulcsszerepet tölthet be. Rónay László jó megfigyelései e periódus esztétikai fejleményeiről nincsenek ellentétben ezzel az elképzeléssel. Kivált a magános én és a közösség viszonyának alakulásáról, a szenvedés átérzésének új, magasabb hőfokáról, a múlt iránti nosztalgia aktuális jelentéséről írt soraira érvényes ez. Más szempontból fontos az a megfigyelése, hogy a hétköznapi és az égi tisztaság ekkor kezd úgy összevegyülni a Kosztolányi-versben, hogy abban már későbbi nagy művek csírái észlelhetők.

A háromszáz oldalas könyvből kilencvennégyet fordított Rónay László az eddig számba vett fejezetekre. Rögzíthető: az arány szerencsés. Nem kis gondja ez annak, aki Kosztolányiról átfogó könyvet akar írni. A jelentős művek sokasága ugyanis 1920 után születik, azok tárgyalása nagy teret kíván, de 1920-ig annyi minden történik, olyan gazdag, rétegezett a fölhalmozódás folyamata, annyi kényes kérdést vet föl az idő és az egyéniség, hogy azokat aligha szerencsés olyan tömören elintézni, mint a hat kötetes irodalomtörténet Kosztolányi-fejezete tette. Rónay nem is esik ebbe a hibába, szélesen alapoz tehát, s így biztonságosan haladhat tovább.

Következő fejezete *Ocsúdás és számvetés* címmel az ellenforradalom mélypontjáról kiemelkedő író ábrázolja a *Nero, a véres költőtől* a *Pacsirtáig*, tehát *A bús férfi panaszainak* jellemzésével zárul ez az időszak. Joggal, mert utána a költészetben és a prózában is határozott újulás megy végbe. Híven az eddigi módszerhez, Rónay László itt is éberrel figyel az újságíró Kosztolányira, s ennek szembeötölő nyeresége, hogy a háború utáni válság alapvonásait: a magányt, a szegénységet, a sivárságot, a reménytelenségérzés fölerősödését új és beszédes példákkal teszi érzékesebbé.

Aligha kétéséges, hogy ennek a periódusnak a *Nero, a véres költő* című regény a legfontosabb eseménye. Rónay ennek megfelelő teret is szentel neki. Elődjei azonban itt kötik a legszorosabban. Még a komponálásban is. Lapokon át taglalja, hogy hol és mit ír Kosztolányi Szabó Dezsőről és önmagáról, de hogy az alakok viszonya milyen, s milyen szerkezet létesül e viszonyok alakulásából, tehát a regény poétikai lényegéről alig beszél. Megértjük őt, mikor úgy véli, a személyes vonatkozások, a vallomásértékű tartalmak igen érdekesek, de egy népszerűsítő könyvben nagyobb baj nélkül ezek mellőzhetőek leginkább. Kivált ha Nagy Péter Szabó Dezsőről szóló monográfiájában és Réz Pál az *Irók, festők, tudósok* jegyzeteiben már elmondták ezekről a vonatkozásokról, ami fontos. Hogy a *Nero* számvetés jellegében Kosztolányi önmaga iránti szigorát Rónay László kérlelhetetlennek találja, szintén ismerős gondolat, de csak úgy áll meg, ha a regény egészéből és nem egyik vagy másik figurájából olvasuk ki a számvetést. De ha a Nerót Szabó Dezsővel rokonítjuk, Senecát és Britannicust, esetleg Phaont Kosztolányival, akkor a számvetést bizony elég kegyeletesnek kell hinnünk.

Fölvet ez a regény más kérdéseket is. Köztük a modern deszpotizmus ábrázolásában betöltött szerepe a legérdekesebb. Beszél erről Heller Agnes, Bóka László, Kiss Ferenc is, s a korra vonatkozó érvényét a kortárs kritika is észrevette. Rónay mindannyiuknál messzebb megy, mikor „a diktatúra és a fasizmus természetrajza”-ként méltatja ezt a művet. (110.) Pedig hát hol van ebben a fasizmus modern szervezettsége, az erők ördö-

gi működtetése, és hol van a diktátor, akinek a politika az eleme, a banditák szívósságával és keménységével?! Nero ennél sokkal esendőbb, s nem is lehet megérteni: egy ilyen érzelmes ripacs hogy uralkodhat ennyi ember fölött? Magyarázat csak egy van rá: a többiek sem elég erősek a jóra. S ezzel már a regény legnagyobb problémájánál vagyunk: a konfliktus súlyánál. Rónay többször is beszél ennek tragikus voltáról, adottnak tekinti, noha nem is lehetséges. Thomas Mann szava, a „kaján”, pontosan kifejezi ezt. Nemigen mernénk az „antik tragédiák kökeménységé”-ről beszélni, hiszen a regény csupa sejtetés és vibrálás, a hűvösség álcájában kaján allúziók követik egymást. Eszrevették ezt a kortársak is, s része van ennek abban a sikerben is, melyet megjelenésekor aratott. A Nyugatban Fenyő Miksa méltatta, a főváros a Péczely-díjjal jutalmazta. Nem kellett tehát fölzúdulást. Meggyőzőbb talán az a magyarázat, hogy Kosztolányit megátalkodott ellenségei minden lehetséges okból támadták. De a *Nero, a véres költő* kritikai fogadtatása határozottan kedvezőnek mondható.

Érvényesebbnek érezzük, amit *A rossz orvosról* mond, bár egy szimpla tétel igazolásánál többet valósít meg ez az elbeszélés. Kivált előremutató mozzanatai érdemelnek figyelmet, amelyekről Illés Endre és Sötér István közölt fontos gondolatokat.

A *bús férfi panasza*inak jellemzésében a kiválasztást véljük elsőrendű érdemnek, s a nosztalgikus alaphang jelentőségének fölismerését. De igen lelkiismeretes figyelemre vallanak az új tartalmakat, vonatkozásokat tudósító mozzanatok is. Rónay László sohasem feledkezik meg arról, hogy a világkép alakulását a szélesedés és mélyülés folyamatában kell vizsgálnia. S ennek során úgy utal a hazai és a világirodalmi párhuzamokra — például Karinthy, Füst Milán, Rilke, Werfel rokon törekvéseire —, hogy Kosztolányi fejlődésének törvényszerűsége meggyőzőbben álljon az olvasó előtt. Tudatában van tehát annak is, hogy *A bús férfi panasza*ival határpontra ért a színben, zenében tobzódó vers, az érzelmesség, a mélabú, de ennek nem tulajdonít nagyobb jelentőséget. Pedig a líra válsága, majd átalakulása lényeges kérdése a kornak. Kosztolányi hangja is ezután keményedik meg. Nem látszik eléggé indokoltnak, hogy Rónay éppen itt talál alkalmat arra, hogy Kosztolányi és az Újhold költőinek rokonságára rámutasson. Itt, ahol a lány líraiság tetőzik. Egy helyen új sajátjának mondja ezt a látyságot, egészen újnak (139—140.), mert a szegények iránti részvétre gondol, pedig csak arról van szó, hogy a *Meztelenül* és az *Édes Anna* már érlelő humanizmusa még ebben a „bánatköves” érzelmességben fejeződik ki, tehát a régi modorban a melegebb emberség. Előzménye *A szegény kisgyermek panasza*i később írt darabjaiban már megtalálható. (*Ti, akik zárt ajtóik előtt szepegtek; Ó hányszor látlak mégis benneteket.*) S az „egészen új” vers, az *O én szeretem a bús pesti népet*, nem is olyan új, hiszen a *Mák* 1916-os, első kiadásában például már benne van (*Bús pesti nép*). A filológia tehát csak alátámasztja a fül észleléseit.

Filológiai bökkenő állít meg következő fejezete elején is. Ez a fejezet a nagy regényekről szól, s ez a címe: *A középosztály válságának epikus ábrázolása: a nagy regények*. Fejtegetésének alapjául Pándi Pálnak azt a gondolatát választotta, amely szerint azokat a polgári illúziókat, melyekbe Kosztolányi szomorkásan-édes élethangulatai gyökereztek, a világháborúban szétlőtték, s ez a polgárság „többé konszolidálódni nem tudott”. (101.) Rónay László nem polgárságról, hanem középosztályról beszél, mikor a Kosztolányi-regényekben kifejeződő válság osztálytartalmát, költő és osztálya kapcsolatát demonstrálja. A gondolat meggyőző. A baj csak annyi, hogy a háború utáni fejleményt olyan verssel kezdi szemléltetni, melyet a nagyközönség ugyan *Ha volna egy kevés remény* címmel *A bús férfi panasza*i között olvashat, de a szakmabeli tudhatja, hogy a *Mák*ban, tehát 1916-ban már megjelent, folyóiratban bizonyára előbb is.

Ennek ellenére igaz, hogy ez a vers a *Pacsirta* felé mutat, nem hangja révén, hanem a vidéki lét reménytelen kisszerűsége miatti fájdalom révén. S Rónay László ragaszkodik is ahhoz a gondolatához, hogy ennek

a vidéki lateiner osztálynak a végét, sorsa reménytelenségét ábrázolja Kosztolányi a regényben általában, Vajkayban pedig különösen. Ezt a középosztályt leleplező funkciót tartja fontosnak az *Édes Annában* is, kivált Vízny ábrázolásában, noha itt észleli (181.), hogy ez a Vízny mégis hitványabb képlet, mint Novák tanár úr, akinek életképtelensége különben is más természetű, mint a Vajkayé.

Nem akarjuk kétségbe vonni e regények társadalombíráló jellegét, de jeleznünk kell: a szociológiai szempontnak ilyen dominációja nem kedvez annak az esztétikai érzékenységnek, mely e regények elemzéséhez szükséges, s amelyre Rónay Lászlót képesnek tartjuk. Nem állítjuk, hogy nincs ezeknek a műveknek osztályábrázoló funkciójuk. Van, de ez alá van rendelve egy konkrétabb, személyesebb és magasabb művészi szándéknak. Csak ez a konkrét szándék magyarázhatja meg a nagy különbségeket. Azt, hogy az *Aranysárkány* a *Pacsirtához* mérten teljesen szuverén mű, különvilág, s persze ugyanilyen különvilág a többihez képest az *Édes Anna*.

Az a fejezet, amely a könyv folyamatában a *Meztelenül* szabad verseit tárgyalja (*Kétarcú humanizmus: a Meztelenül korszaka*), s velük az *Alakok* portréit, a monográfia egyik legértékesebb fejezete. Mindenekelőtt az egyidejű események: a nyelvtisztító munka, a fordítások, az etikai, esztétikai nézetek alakulásának olyan áttekintése miatt, melyek felől a versekben kifejeződő magány s ennek leküzdési szándéka szervesen következik az előzményekből. Az előzmények mintegy háttérre rajzolódnak a versek mögé, s közben fontos információkat is tartalmaznak. Meggyőzőnek éreztük a *Meztelenül* verseiben lejátszódó stílusváltás magyarázatát, természetének jellemzését. A szóban forgó humanizmus „kétarcúságát” már kevésbé, mert a politikailag el nem kötelezett, szépséggel árnnyalt humanizmus nem föltétlenül kétarcú. Akkor lenne az, ha a *Beteg* című költeményben hirdetett közönyt nem a kétségbeesés jegyében hirdetné. A költő apja is félreértette ezt a verset, s megdöbbenett, hogy jóságos, ember-séges fia ilyeneket ír:

Nincs itt más megoldás.

Csak egy.

*Élni e rettenetes életet,
egészségesen.*

Rettenetesebbnek lenni, mint az élet.

Kikacagni azt, aki

szenved.

Olyan kacagás ez, mint az az öröm, melyet Esti Kornél érez, mikor megveri a sorsüldözött özvegyet: a bajok orvosolhatatlansága miatti kétségbeesés csap át itt nem cinizmusba, hanem vádló tehetetlenségbe. Az az ellentét, melyet Rónay László a könnyekig szeretni tudó Kosztolányi és a léha Esti Kornél között észlel, valójában egyazon felelősségnek: a szomorúvá oldottnak és az artikulálatlannak két oldala. Kosztolányi és a cinikus Esti azonosítását nem kellett volna ilyen szigorúan vennie. Eddig is elég zavar és félreértés támadt abból, hogy a költő nézeteit regény- és novellafiguráinak szavai alapján ítélte meg a kritika, s bizony e könyvnek az Esti-novellákról írt fejezete is azért marad adós az elbeszélés természetének jellemzésével, mert fáradhatatlan szorgalommal kutatja a nézetek alakulását, noha tudja, Esti és Kosztolányi nem egészen azonosak. De ha azonosak volnának is, a mű akkor is műalkotás volna miatt fontos. Egy ember világgépe, ha Kosztolányi is az illető, nem érdektelen, de alig érdekesebb, mint X. vagy Y. világgépe, ha megismerése nem a művek megértését segíti. Emellett szerkezeti gondokat is okoz ez az Estivel jelölt kétarcúság, mert később ismét el kell mondani, ki is hát Esti Kornél.

Előbb azonban *Az Ady-revizio és következménye* című fejezetben áttekinti az 1929-ben kirobbant Ady-vitát, a szerepet, melyet benne Kosztolányi betöltött. A könyv jellegéhez és funkciójához képest nagyon is tüze-

tesen teszi ezt. Ítélete Kosztolányi e téves megnyilatkozásával szemben éppolyan szigorú, mint a *Pardon* megítélésében és az életmű más, politikailag neuralgikus pontjain. Rónay László egy percig sem hagy kétségben az íránt, hogy az uralkodó irodalomtörténeti ítéletekkel egyetért, azokat meggyőződéssel képviseli. Emellett Kosztolányi megértésére is törekszik, amit megkönnyít a húszas években kibontakozó Ady-kultusz ténye. Ez teszi lehetővé, hogy Kosztolányi állásfoglalásának részleges jogosságát elismerje. Es Kosztolányi esztétikájának Adyéval ellentétes mivolta. Volna még egy lehetőség: az Ady-mű egyenlenségével való szembenézés, de nem állítjuk, hogy erre egy népszerűsítő munka hivatott.

Egy népszerűsítő könyvnek viszont érdeke lenne szembenéznie Ady népszerűségének tartalmaival, melyek mű és élet kapcsolatának talán legbeszédesebb példáit rejtik. Mi épp nemrég, az Ady-évforduló során mérhettük föl, hogy a kommunista szellemű Hid számára milyen sokat jelentett Ady költészete. Rónay László erről nem tud, a Korunk, a Sarló és a moszkvai emigránsok felől sem nézi az Ady-divat értelmét, így jelentőségét sem mérheti hitelesen.

Szerencsés megoldásnak mondható viszont, hogy a pamflett tárgyalása után következményeire is sort kerít: a *Marcus Aurelius* című versre, aztán a magányból, az elszigeteltségből való kiemelkedés prózai és költői dokumentumaira.

A „következmények”-ről szólva a méltán kiemelt *Lenni vagy nem lenni* mellett már a *Számadás* több nevezetes versét is itt, az Ady-ügy közelében tárgyalja, később viszont — más korábbi novellákkal együtt — az 1925-ben megjelent *Füredést* is az 1936-ban közzétett *Tengerszem* részeként, tehát kései fejleményként értelmezve interpretálja. Kissé zavaró ez, mert a műegész iránti figyelem lazul föl így. Nem kisebb alkotások maradnak félhomályban, mint az Esti-novellák, a *Számadás*, a *Bölcsőtől a koporsóig* és a *Tengerszem* klasszikus darabjai. Érezhette Rónay László is ezt, ezért a vonatkozó irodalomból sok találó észrevételt idéz, ezek révén sikerül megoldania több jelentős alkotás jellemzését. Ezek a részletek azonban szükségképpen csak lazán illeszkedhetnek össze.

Szóvá kellene tenni e lazaság tartalmi veszteségeit, s néhány tárgyi tévedést, például hogy a szabadkai nagycsaládot ábrázoló kép aláírása téves, mert Kosztolányi nem a bal szélén ülő gyermek (az Brenner József, azaz Csáth Géza), hanem a hátsó sor jobb oldalán álló kalapos fiú, továbbá azt, hogy a rövid irodalomjegyzék is pontatlan. Kár az is, hogy a posztumusz kötetekhez írt Illyés-esszéket mellőzi, s hogy Illyés szerepének nem tulajdonít nagyobb jelentőséget. A 270—271. lapon, ahol Kosztolányi és Illyés vitáját ismerteti, az előbbi vitairatát — eleganciája és könnyedsége miatt — a magyar vitairódalom remekének nevezi, az utóbbi cikkét pedig a népi költészet védőiratának. Holott Illyés nem csoportérdekeket védett ebben az írásában, hanem a plebejus avantgarde létjogát, s az ő rímszemlélete volt a hitelesebb, egyszerűen azért, mert funkcionális szemlélet volt. Sajnáljuk, hogy Rónay elzárkózik e nagy példa ösztönzéseitől. Szabó Edére vagy Devecseri Gáborra és más szerzőkre nagy tisztelettel figyel, s miért ne figyelne? De hogy egy nagy költőről hogyan lehet sokakat beavató nyelven beszélni, ez Illyés Kosztolányiról írt esszéiből tanulható meg a legjobban.

Mindez azonban nem módosítja azt a benyomásunkat, hogy Rónay László könyve — információinak értékeivel, a fölgyűlt érvényes ismeretek elrendezésével, szelektálásával, a pálya alapgondjait, súlypotjait kijelölő, magyarázó eredményeivel — tisztességgel elvégezte azt, amire vállalkozott: egy bonyolult életmű megértéséhez segítheti közel az olvasót.

DÉR ZOLTÁN